

Heike Knortz, **Diplomatische Tauschgeschäfte: „Gastarbeiter“ in der westdeutschen Diplomatie und Beschäftigungspolitik 1953–1973**. Köln: Böhlau Verlag, 2008. 248 s. ISBN 978-3-412-20074-9

Heike Knortz, působící na pedagogické škole v Karlsruhe, přišla s inovativní teorií přílivu tzv. *gastarbeiterů* do SRN. Název knihy napovídá, že podle ní nebyly pro příchod zahraničních pracovních sil v 50. letech důležité hospodářské podmínky, jako spíše motivy zahraničně politické. Knihou se prolínají dvě hlavní teze. První říká, že úzká skupina kolem ministra zahraničí nereagovala podpisem smlouvy o pracovních migrantech s Itálií roku 1955 na skutečnou situaci na pracovním trhu v Německu, nýbrž že především chtěla pomoci italské straně. Druhá pak tvrdí, že přísun italských a následně dalších jihoevropských dělníků německé hospodářství spíše poškodil, protože umožnil přežívání neefektivních podniků. Zejména pro svou první tezi pak autorka využila materiály z korespondence ministerstev, zejména pak spolkového ministerstva zahraničních věcí, uložené ve Spolkovém archivu v Koblenzi.

Kniha je strukturována do pěti kapitol. V úvodní kapitole, která se věnuje vývoji pojmu *Gastarbeiter*, čtenář neobeznámený s problematikou ocení širokou informační základnu, shrnující v solidní šíři dosavadní publikační činnost na toto téma. Řadou užitečných grafů, tabulek a citací klíčových vět tu autorka čtenáři částečně nahrazuje četbu děl stěžejních autorů této oblasti – Klause J. Bade, Ulricha Herberta či Karin Hunnové. Poslední zmíněná tu zastupuje okruh historicko-sociologické literatury, kterou autorka příliš pochvalně nehodnotí. Nepokládá totiž za podstatné zkoumat například motivy jednotlivců odhodlávajících se k migraci.

V úvahách o ekonomickém aspektu migrace autorka předkládá nástin situace německého hospodářství v 50. letech 20. století. Všímá si základních demografických a makroekonomických ukazatelů v komparaci s ostatními evropskými zeměmi, přičemž v řadě ohledů zpochybňuje vžité představy. Poukazuje například na existující výměny praktikantů mezi Francií a Německem již od počátku 50. let. Těsnější závislost spatřuje mezi iniciativami spolkových ministerstev a vývojem nezaměstnanosti v Itálii. Knortz popisuje celkovou politickou náladu doby, v níž se sjednávání dohod odehrávalo: počátek evropské integrace, úvahy o sjednocování trhu, o volném pohybu osob, nadstandardní vztahy Adenauera a De-Gasperiho. Kupodivu zde není zdůrazňován jinde často uváděný motiv spolupráce křesťanských stran CDU/CSU a jejího italského protějšku.

V dalších částech knihy je již podrobně rozebírán postup sjednávání Dohody o zaměstnávání zahraničních dělníků mezi SRN a Itálií v roce 1955. Na zprávách z okolí Ludwiga Erharda a dalších aktérů je tu ukázáno, že iniciativa přišla asi dva roky před jednáním z italské strany. Zdůrazněna je nejistá pozice spolkového ministerstva práce, které dle autorky nevidělo nutnost iniciovat import pracovních sil. Zde autorka naplno využívá zmiňované nově použité materiály z archivů, pátrání provedla i v právních odděleních zúčastněných resortů. Tato část knihy tak budí dojem, že akce s pracovními migranty byla převážně dílem ministerstva zahraničních věcí. Autorka ji dokonce považuje za projev „primátu zahraniční politiky“. Na základě bohaté pramenné dokumentace je tu dále možné vytvořit si obrázek o fungování německé komise ve Veroně, organizující transfer *gastarbeiterů*.

Autorka představuje smlouvu z roku 1955 jako vzor pro podobné kontrakty s ostatními zeměmi (Španělskem, Řeckem, Tureckem, Portugalskem a nakonec i s Jugoslávií), které byly příznačné svou koncepční kontinuitou bez ohledu na střídání spolkových vlád. Ve smlouvě s Jugoslávií pak autorka spatřuje (a opakovaně se to snaží dokázat) politický motiv. Zasadíme-li tuto smlouvu do doby počínající Ostpolitik, může nám podle ní vyjít jiný obrázek, než dosud přijímaný. Autorka tak zdůvodňuje i to, proč také po recesi let 1966/1967 zůstala politická linie v tomto směru nadále stejná. Konec přílivu zahraničních pracovníků (nejčastěji je za něj považován rok 1973) se dle autorky ne náhodou kryje s koncem Brandtovy éry. Neblahé důsledky přílivu *gastarbeiterů*, zmiňované autorkou v úvodu, však v textu nejsou podrobně vysvětleny.

Bohužel jsou ve výkladu zcela vynechány i další důležité, byť podle autorky zřejmě literaturou neustále opakované skutečnosti, a to zejména rozbor situace na trhu práce v SRN. Absenci takové analýzy v knize lze snad pochopit s ohledem na autorčin pokus přinést hlavně nová fakta. V důsledku se kniha snaží vyvolat dojem, jako by standardní výkladové schéma nemělo vůbec žádnou živnou půdu. Možnosti, jak by vláda reagovala na potřeby německé ekonomiky, kdyby „nepodlehla svodům“ oněch „výměnných obchodů“, tu ale nejsou nastíněny. Čtenáři má zřejmě v podvědomí vyvstat provokativní myšlenka, zda Německo v roce 1955 nepoložilo svůj skutečný hospodářský zájem na oltář evropské integrace.

Kniha bohatá na obrazové materiály (řada dokumentů je tu otištěna ve fotokopii) a na citace z archivu ministerstva zahraničních věcí SRN dochází k novým, často však kontroverzním závěrům. Těmi nejpodstatnějšími jsou „důkazy“ ve prospěch dvou v úvodu vymezených tezí: zaměstnávání *gastarbeiterů* bylo diktátem Adenauerovy zahraniční politiky a způsobilo zpoždění hospodářského vývoje Německa. Autorka tak chce použitím nového okruhu použitých dokumentů, které do analýz doposud nikdo z autorů nezahrnoval, změnit zažitý pohled na problematiku, a to zásadním způsobem. Publikace je pečlivě tematicky členěna, byť občas tok autorčiných myšlenek není úplně snadno vstřebatelný a někdy též velké množství nabízených poznatků působí trochu nepřehledně. Pro bohatou faktografickou výbavu knihu ocení začínající zájemce o problematiku, zkušenější čtenář pak možná začne nad vžitými představami o pracovních migracích uvažovat v novém světle.

Lukáš Janura

Aleksej Malašenko, Sergej Filatov, eds., **Religija i globalizacija na prostorach Jevrazii**. Moskva: Rosspen, 2009. 341 s. ISBN 978-5-8243-1153-2

Sborník *Náboženství a globalizace* je druhým dílem ediční řady *Náboženství v Eurasii*, kterou vydává moskevská centrála prestižního amerického think-tanku Carnegie Endowment for International Peace. Studie publikované ve druhém vydání pod vedením specialisty na náboženskou tematiku Alexeje Malašenka a sociologa Sergeje Filatova byly vybrány z výstupů seminářů, které organizovala Carnegie Moscow Center v letech 2003–2004. Vě-